

Анотація

Гапоненко Л. В. Конституционные основы местного самоуправления в Украине. – Статья.

Статья посвящена определению конституционно-правового статуса органов местного самоуправления в Украине. Рассматриваются такие проблемы местного самоуправления, как отсутствие четкого распределения функций между органами местного самоуправления и местными органами исполнительной власти, неиспользование уставов территориальных общин, недостаточное материально-финансовое обеспечение и другие. Автор предлагает пути их решения с соответствующим нормативным урегулированием.

Ключевые слова: местное самоуправление, теории местного самоуправления, система местного самоуправления.

Summary

Garopenko L. V. The constitutional basis of local government in Ukraine. – Article.

Article is devoted to the constitutional and legal status of local government in Ukraine. Some problems of local self-government are examined, as the lack of a clear division of responsibilities between local government and local governments, non-use regulations of local communities, the lack of material and financial support, etc. In the context of these problems the author offers the solutions with the relevant regulatory setting.

Key words: local government, local government theories, system of local government.

УДК 340.115

Н. В. Аніщук

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Постановка проблеми. Нинішній етап розвитку юриспруденції вимагає пошуку й опанування прогресивних ідей із гендерної проблематики. Кроки практичного вирішення питань нашої держави на думку про необхідність знаходження нових теоретико-методологічних підходів та їх запровадження у різні напрями юридичної науки, зокрема й гендерного права. Нинішній етап розвитку вітчизняної юриспруденції потребує приділення значної уваги науковому обґрунтуванню теоретичних засад методології гендерного підходу, втілення якого має допомогти у вирішенні проблеми щодо взаємин чоловіків і жінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає змогу дійти висновку, що останнім часом зростає коло наукових робіт із гендерної проблематики. У цьому напрямі варто відзначити наукові праці вітчизняних учених Н. Болотіної, О. Дашковської, К. Левченко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, М. Томашевської та ін. Віддаючи належне їхнім дослідженням, все ж слід зазначити, що на сьогодні питання теоретичного плану з гендерної проблематики, зокрема щодо впровадження гендерного підходу в методології вітчизняної юриспруденції, перебувають лише на стадії «зародження». У зв'язку із цим виникає нагальна потреба проведення гендерних досліджень у правовій науці, зокрема вивчення ролі гендерного підходу як одного з важливих підходів у методології юриспруденції.

© Н. В. Аніщук, 2013

Отже, метою статті є висвітлення одного з нових наукових підходів у методології юриспруденції – гендерного підходу, який почав впроваджуватись у юридичній науці лише останніми десятиріччями.

Виклад основного матеріалу. Сучасна методологічна ситуація в суспільствознавстві України та інших пострадянських країн, яка характеризується переходом від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» методології до різноманітних методологічних засад, парадигм, підходів, так чи інакше поширюється і на вітчизняне правознавство [1, с. 618]. Вже сьогодні можна зафіксувати позитивні результати такої методологічної тенденції, зокрема, у запровадженні нових методологічних підходів у юридичній науці, наприклад гендерного підходу. Інтерес до цього підходу обумовлений, насамперед, тим, що на початку нового тисячоліття гендерна проблема є важливою складовою забезпечення соціального прогресу та утвердження людського виміру сучасного розвитку цивілізації. На цьому етапі здійснення аналізу проблеми рівноправ'я статей є реальною необхідністю, оскільки забезпечення як правової, так і фактичної гендерної рівності є важливим політичним завданням сьогодення.

Інтеграція в Європейський цивілізаційний простір, адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів створили підвалини гендерного підходу, утвердження статусів рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Україна приєдналася до всіх міжнародних пактів, що забороняють гендерну дискримінацію, конституційно закріпила тезу рівноправ'я без огляду на стать. Гендерна ідеологія, що впроваджується у різні сфери життєдіяльності українського суспільства, стає сьогодні реальною. У зв'язку із цим зростає роль гендерного підходу, завдяки якому можливе здійснення різнопланових досліджень із гендерної проблематики.

Безумовно, сучасний рівень розвитку гендерних досліджень у світі і в Україні дозволяє говорити про гендерний підхід у соціальних науках, у тому числі і в юридичній науці, який орієнтований на дослідження процесу формування і ствердження політики рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в різних сферах соціальної практики.

Гендерний підхід у науці характеризується тим, що:

1) це принципово новий підхід, що означає зміну ціннісних орієнтацій людини та перегляд багатьох звичних уявлень про світ;

2) ґрунтується на ідеї про те, що важливим є не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками та жінками, а те культурне й соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям. Використання гендерного підходу, характерне для західного соціального та гуманістичного знання, подає широкі можливості для переосмислення культури, соціуму, місця в ньому людини. Права людини не знають відмінностей статі, раси, націй, релігій та переконань [2, с. 21].

Слід зазначити, що гендерний підхід виник на основі нових життєвих реалій участі жінок у сфері виробництва, науки та культури, а також на базі наукових досліджень у сфері соціології, психології, культурології та етнографії [3, с. 7].

На сьогодні гендерна політика демократичних держав світу характеризується активним упровадженням гендерного підходу в усіх сферах суспільного життя,

сприянням досягнення рівноправ'я статей шляхом інтегрування гендерних питань у державні програми та створенням відповідних механізмів для їх втілення через запровадження конкретних проектів та напрямів. Тому останнім часом зростає роль гендерної методології, яка за своєю суттю є міждисциплінарною. Акумулюючи різні ідеї соціально-гуманітарних наук, вона трансформує їх у принципово новий підхід до аналізу культури і суспільства, саме тому гендерна методологія може використовуватися різними гуманітарними дисциплінами, зокрема й юридичними.

Можна стверджувати, що гендерний підхід у науці – це принципово новий підхід, що означає зміну ціннісних орієнтацій людини і перегляд багатьох звичних уявлень про світ. Використання гендерного підходу, яке є характерним, насамперед, для західного соціального та гуманістичного знання, дає широкі можливості для переосмислення культури, соціуму, місця в ньому людини [4, с. 247]. Адже права людини не знають відмінностей статі, раси, націй, релігії та переконань. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, тих специфічних внесків, які кожен із них робить у розвиток суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке серйозне наукове дослідження у сфері соціальних наук – психології, політології, соціології та ін.

Слід підкреслити, що на сьогодні гендерний підхід набуває все більшого поширення і в сучасній юридичній науці, особливо в новому її напрямі – гендерному праві як комплексній галузі права, яка складається з правових норм, що встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. Щоправда, сьогодні існують певні складнощі застосування гендерного підходу, оскільки юридичною наукою поки ще не вироблено правового поняття гендеру, не сконструйовано методики, за якою має бути проведено аналіз чинного законодавства і зроблено пропозиції щодо його вдосконалення. Проте це має бути досягнуто, оскільки взаємозв'язок між юридичним правом і суспільними відносинами подвійний: з одного боку, суспільні відносини впливають на формування юридичних норм, з іншого – має місце й зворотний вплив, коли необхідні правила поведінки встановлюються у правових нормах, а будучи закріпленими у нормативно-правових актах різного рівня, вони скеровують розвиток певних відносин як різновиду суспільних відносин у бажаному напрямі і формують суспільну правосвідомість [5, с. 152-153].

Для того щоб зрозуміти сутність цього підходу, слід спершу визначити концепцію гендера, тобто концепцію соціальних відносин або соціально організованих відносин між статями, яка включає такі характеристики, як біологічна стать, статево-рольові відносини та визначені суспільством норми чоловічої та жіночої поведінки.

Концепція гендера з'явилася у другій половині ХХ ст., коли феміністські теорії висунули поняття «гендер» (англ. gender – рід, стать) як центральне для розуміння життя жінки, її дискримінаційного становища в суспільстві. Гендерна концепція допомагає визначити соціальні, класові, расово-етнічні аспекти становища жінки в суспільстві, зокрема і на правовому рівні. Із появою цієї концепції

в науці у багатьох країнах з'явилася нова законодавча база, побудована відповідно до гендерного підходу. Сьогодні в усіх країнах із паритетною демократією розробляється нове гендерне законодавство, що сприяє реалізації прав жінок в ім'я підтримання балансу між двома половинами суспільства – чоловічою та жіночою.

Характерно, що на сучасному етапі розвитку гендерних досліджень поки що простежується деяка невизначеність та відсутність чітких орієнтирів при побудові гендерної теорії. На сьогодні в науковій літературі існує декілька концепцій гендера. Це обумовлено як відносною «молодістю» гендерного підходу (перші наукові праці з'явилися близько шістдесяти років тому), так і складністю самого феномена. Так, одні вчені розглядають «гендер» як сукупність біологічних та фізіологічних ознак статі; інші взагалі вважають такий термін неприйнятним, але визнають «жіночі дослідження» як самостійний напрям. Більшість дослідників вважає, що гендер, на відміну від поняття статі, стосується не суто біологічних чи анатомічних властивостей, за якими відрізняються чоловіки й жінки, а соціально сформованих рис «жіночості» та «мужності», тобто поняття «гендер» означає психологічну, соціальну та культурну відмінність між чоловіками й жінками [6, с. 66].

У цілому ж, незважаючи на різноманітність гендерних наукових концепцій, для більшості з них базовим положенням є розрізнення понять «стать» і «гендер». Перше означає суто анатомічні й фізіологічні особливості, відмінності побудови й функціонування жіночого й чоловічого тіла, організму. Друге – психологічну й соціальну відмінність між жінками й чоловіками як представниками певної культури [7, с. 174].

Зміст поняття «гендер» є основою, насамперед, ідеї соціального моделювання або конструювання статі. Соціальна стать конструюється соціальною практикою. У суспільстві виникає система норм поведінки, що пропонує виконання визначених статевих ролей; відповідно виникає ціла низка уявлень про те, що є «чоловіче» і «жіноче» у даному суспільстві. Гендер – сукупність соціальних репрезентацій, а не природою закріплена даність [8, с. 39].

Вважається, що вперше термін «гендер» був запроваджений у науковому обігу американським психоаналітиком Робертом Столлером, коли у 1968 р. вийшла друком його праця «Стать та гендер: про розвиток мужності та жіночості». На думку Р. Столлера, гендер – це поняття, що ґрунтується на психологічних та культурних поясненнях, досить незалежних від тих, що тлумачать (біологічну) стать [9, с. 567]. Відтоді поява поняття «гендер» спричинила народження не тільки нового лексико-семантичного пласта в мові, але й, насамперед, нового світогляду, нового науково-практичного напрямку життєдіяльності суспільства, нової його культури, зокрема, в галузі комунікації, ідеології.

Останнім часом поняття «гендер» дедалі активніше входить у мову офіційних документів як на міжнародному, так і на національному рівні. Гендерною термінологією нині користуються дослідники на гендерних конференціях всесвітнього та регіонального значення, вчені різних вузівських гендерних лабораторій та центрів, експерти, методологи та ін. Нещодавно в юриспруденції з'явилися такі

нові словосполучення, як «гендерне право», «гендерно-правова експертиза», «гендерна рівність», «гендерна дискримінація», «гендерне насильство» та ін.

Концепція гендера стала загальноновизнаним досягненням неофеміністичного руху лише починаючи з 60–70 років минулого століття на Заході. Цей рух у принципі змінив уявлення про зміст демократії, змусив побачити багатобарвність соціального простору. У свою чергу, визнання різноманітності соціальних явищ і протиріч дало змогу розпочати розмову про наявність та можливість співіснування різних форм суб'єктності [10, с. 322].

Слід зазначити, що слово «гендер» інколи використовується для позначення різних понять за різних часів. Іноді воно вживається для позначення «жінки», іноді у значенні «стать», а іноді в конкретному значенні роду. Гендер має відношення не тільки до чоловіків та жінок, а й до стосунків між ними і до того, яким чином реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків та як вони соціально конструюються [11, с. 215]. Сьогодні у взаємовідносинах між жінкою і чоловіком на перший план виходить не біологічна, а соціальна стать людини – гендер. Це поняття більш конструктивно і ґрунтовно вміщує в собі багатомірні і складні стосунки між людьми як носіями культури, зокрема правової, духовності, традицій, практик приватного та суспільного життя.

Отже, підсумовуючи результати дослідження щодо окреслення змісту поняття гендера, слід зазначити, що сьогодні досить поширеним є визначення гендера як «соціального конструкта». Гендер – соціальне породження чогось. Але наведене словосполучення говорить лише про походження, та аж ніяк не про зміст поняття і тому не може бути прийняте як визначення.

Гендер за існуючими нині уявленнями трактується як «поняття про систему ролей і відносин між чоловіками і жінками в суспільстві, яке визначається біосоціальним контекстом». Це організована модель соціальних відношень, що базується на визнанні відмінностей між чоловіками та жінками, яка не тільки характеризує їхнє міжособистісне спілкування або взаємодію в сім'ї, але й зумовлює їхню взаємодію в головних інститутах суспільства. Ці відміни пов'язані не тільки зі статевою належністю, біологічною основою, але й із тими соціальними структурами, стереотипами, функціями, що описують чоловічу та жіночу статі [12, с. 502].

У цілому гендер – це поняття про систему гендерних ролей і паритетних відносин у суспільстві, яке визначається не стільки біологічним походженням чоловіків та жінок, скільки соціальним, економічним, політичним контекстом і ґрунтується на умовах конструктивного співробітництва обох половин суспільства. Це поняття не є статичним або природженим – воно розвивається, реагуючи на зміни в соціальному, політичному, правовому та культурному житті суспільства.

По суті, цей термін використовується для позначення соціальних характеристик, що присвоюються чоловікам та жінкам. Ці характеристики відтворюють уявлення, які склалися в суспільстві, насамперед, про обов'язки статі і, що головне, про її відповідальність. Вони побудовані на основі різних факторів, таких як вік, релігія, національне, етнічне та соціальне походження, і відрізняються як усередині культур, так і між ними; вони визначають ідентичність,

статус, ролі, відповідальність та правові взаємовідносини між членами будь-якого суспільства та культури.

З'ясовуючи сутність гендерного підходу, необхідно розрізнити такі поняття, як «рівність статей», «рівність прав» та «рівність можливостей». При цьому «рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевих психологічних відмінностей. «Рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття. Питання про рівність прав повинне враховувати специфіку чоловіків і жінок, їхні статеві особливості, потреби, інтереси й уподобання. Кожна стать має право на інакшівість, відмінність, особливість.

Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакових прав особам різної статі, а, насамперед, у тому, аби створити такі умови суспільного життя, щоб жінка і чоловік насправді були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і в особистому житті. Рівність прав, таким чином, передбачає рівність можливостей біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки та чоловіка [13, с. 67].

На думку автора, на сьогодні гендерний підхід є одним із основоположних наукових підходів щодо дослідження гендерної проблематики. Особливості цього підходу означають зміну ціннісних орієнтацій людини і суспільства в цілому, перегляд багатьох звичних уявлень та істин, що надає широких можливостей для переосмислення культури взаємин між чоловіком та жінкою і створених ними соціальних умов і владних конструкцій у суспільстві в ім'я інтересів останнього. Гендерний підхід також акцентує увагу на самоцінності особи жінки, визнає невід'ємним її право на розвиток, творчість, свободу на самовиявлення [14, с. 568].

Отже, формування гендерного підходу в соціальному і гуманітарному знанні – це принципово нова наукова парадигма, прийняття якої передбачає перегляд багатьох звичних уявлень і цінностей та прийняття нових світоглядних орієнтацій. Основою методології гендерних досліджень є не лише опис різниці у статусах, ролях чи інших аспектах життя чоловіків і жінок, а й аналіз владних відносин, які конститууються в суспільстві через гендер.

Гендерний підхід, на відміну від основної патріархальної тези про так зване «природне призначення» тієї чи іншої статі, визнає жінку поряд із чоловіком, не принижуючи їхні ролі, але в жодному разі й не перебільшуючи. Щоправда, на сьогодні необхідність впровадження гендерного підходу в усі сфери гуманітарних досліджень як важливого методу пропагують, як правило, самі жінки, що знову вказує на проблему гендерної асиметрії в суспільстві. Мабуть, дійсно французька дослідниця жіночої проблематики Сімона де Бовуар має рацію, стверджуючи, що «ми краще ніж чоловіки, знаємо жіночий світ – тут наше коріння: надто добре ми усвідомлюємо, що означає бути на землі жінкою...» [15, с. 40].

Гендерний підхід дає змогу оцінити ефективність законодавства: наскільки повно воно відображає соціальні потреби жінок і чоловіків; відслідкувати інституціональні механізми – економічні, управлінські, організаційні заходи, що забезпечують виконання законів, і зрештою відстежувати реалізацію основних прав жінок у контексті прав особи [16, с. 23].

При реформуванні правової системи, окремих галузей права та сфер законодавства обов'язково має бути враховано гендерний підхід, сенс якого полягає не просто у виявленні відмінностей між чоловіком і жінкою, а й у впровадженні в право нових моделей суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Гендерний підхід як один із методологічних прийомів дає можливість нового погляду на традиційні проблеми суспільно-правових процесів, позитивно впливає на модернізацію і демократизацію українського суспільства [17, с. 1].

Висновки. Останнім часом в юриспруденції досить поширеною та популярною стає гендерна тематика. Проблема гендера, його наукового осмислення і ролі в житті суспільства дедалі більше привертає увагу вчених. Українські науковці, зокрема правознавці, сьогодні дедалі активніше звертаються до гендерних досліджень. У зв'язку із цим зростає роль гендерного підходу, що дає змогу по-новому подивитися на проблеми прав людини, і насамперед прав жінок. Цей підхід допомагає стимулювати зміну масової свідомості, сприяє трансформації моралі, традицій, інститутів у позитивному напрямі, оскільки цей підхід ґрунтується на гендерній ідеології, що справляє вагомий вплив на еволюцію суспільних норм і уявлень щодо стосунків між статями на принципах гендерної рівності та призначення жінки як повноправного члена суспільства. Вищезазначене доводить, що сьогодні виникає потреба в подальших фундаментальних наукових розвідках щодо висвітлення гендерного підходу в методології юридичної науки.

Література

1. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К. : «Укр. енцикл.», 2001. – Т. 3. – С. 618–619.
2. Лазар І. Г. Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи : словник-довідник / І. Г. Лазар. – Л. : Ліга-Преса, 2005. – 142 с.
3. Програма і методичні рекомендації до курсу «Гендерні проблеми сталого розвитку України» / за ред. Л. С. Лобанової, Т. С. Ніколаєнко. – К. : Всеукр. жіночий центр інформації та соціально-економічної адаптації, 2000. – 49 с.
4. Воронкова В. Г. Парадигма феміністської свідомості / В. Г. Воронкова // Жінка в Україні : міжвід. наук. зб. / за ред. А.І. Комарової [та ін.]. – К. : Друкарський відділ Наук.-досл. інституту «Проблеми людини», 2001. – Т. 23. – С. 247–249.
5. Болотіна Н. Гендерний розвиток і соціальне право України: концептуальні засади / Н. Болотіна // Рівність жінок і чоловіків в Україні. Правові аспекти : матер. міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 20-21 лист. 2000 р.). – К. : Логос, 2001. – С. 151–162.
6. Попов М. П. Механізми державного управління в сфері гендерної політики: міжнародний досвід та перспективи України / М.П. Попов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2005. – Вип. 24. – С. 65–77.
7. Андрій В. Жінки і ринок праці: деякі гендерні аспекти / В. Андрій // Рівність жінок і чоловіків в Україні. Правові аспекти : матер. міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 20-21 лист. 2000 р.). – К. : Логос, 2001. – С. 174–177.
8. Пехник А. В. Гендерний розвиток в Україні: напрямки та перспективи / А. В. Пехник // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2005. – Вип. 24. – С. 39–41.
9. Доній Н. Є. Образ жінки в контексті масової культури: стандарт чи індивідуальність /

Н. С. Доній // Жінка в Україні : міжвід. наук. зб. / за ред. А. І. Комарової [та ін.]. – К. : Друкарський відділ Наук.-досл. інституту «Проблеми людини», 2001. – Т. 23. – С. 567–572.

10. Грицяк Н. В. Суспільний стан української жінки: історична ретроспектива та сучасні проблеми / Н. В. Грицяк // Там само. – С. 322–334.

11. Платформа дій на нове сторіччя: Федеральний план з гендерної рівності. Канада / Мельник Т. М. // Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К. : Логос, 2004. – С. 202–265.

12. Левченко К. Б. Шляхи впровадження курсів з жіночої та гендерної проблематики в учбових закладах України / К. Б. Левченко // Жінка в Україні : міжвід. наук. зб. / за ред. А.І. Комарової [та ін.]. – К. : Друкарський відділ Наук.-досл. інституту «Проблеми людини», 2001. – Т. 23. – С. 500–506.

13. Попов М. П. Вказ. праця.

14. Доній Н. С. Вказ. праця.

15. Бовуар де, Сімона. Друга стать : у 2-х т. / Сімона де Бовуар ; [пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко]. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 390 с.

16. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики : монографія / [Оніщенко Н. М., Матвієнко О. В., Береза С. В., Томашевська М.О.] / Ін-т д-ви і права ім. В.М. Корецького НАН України, Центр прав. дослідж. гендер. політики. – К. : Юрид. думка, 2005. – 144 с.

17. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. Р. Дашковська. – Х., 2008. – 35 с.

Анотація

Анищук Н. В. Застосування гендерного підходу в методології юридичної науки. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню проблеми застосування гендерного підходу в методології юридичної науки. Окреслюються перспективи щодо впровадження даного підходу в нових наукових розробках із гендерної проблематики.

Ключові слова: гендерний підхід, методологія юридичної науки, гендерне право, рівноправ'я жінок і чоловіків.

Аннотация

Анищук Н. В. Применение гендерного подхода в методологии юридической науки. – Статья.

Статья посвящена исследованию проблемы применения гендерного подхода в методологии юридической науки. Рассматриваются перспективы применения данного подхода в новых научных разработках по гендерной проблематике.

Ключевые слова: гендерный подход, методология юридической науки, гендерное право, равноправие женщин и мужчин.

Summary

Anishchuk N. V. Use of gender approach in methodology of legal science. – Article.

Article is dedicated to research of the problem of use of gender approach in methodology of legal science. Prospects for the use of this approach in new insights into gender problems are considered.

Key words: gender approach, methodology of legal science, gender law, equality between men and women.